

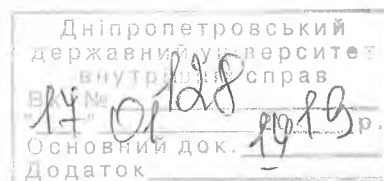
До спеціалізованої вченої ради Д 08.727.02
в Дніпропетровському державному
університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26.

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата юридичних наук Тарасенко Олександра Сергійович на дисертацію **Кузубової Тетяни Олексіївни** «Правові засади інституту тимчасового доступу до речей і документів у кримінальному провадженні», яку подано на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність»

Актуальність теми дослідження. Євроінтеграційне реформування та удосконалення кримінального процесуального національного законодавства після 2012 року викликає необхідність в переосмисленні низки новацій у чинному КПК України. Особлива увага в цьому напрямі приділяється процесуальним інститутам, правозастосування яких пов'язано з тимчасовим обмеженням прав і свобод людини. Тож, обрана Кузубовою Т.О. тема дисертаційного дослідження «Правові засади інституту тимчасового доступу до речей і документів у кримінальному провадженні» є досить актуальною як з теоретичної, так і прикладної точки зору, оскільки тимчасовий доступ до речей і документів з одного боку тимчасово обмежує права володільця речей і документів, а з іншого надає додаткові права стороні захисту щодо відстоювання своєї правової позиції та тактики захисту. Одночасно, практика застосування цього нового правового інституту виявила низку, як теоретичних, так і прикладних проблем, що безпосередньо впливають на ефективність та своєчасність виконання завдань кримінального провадження. Зазначене, додатково підкреслює актуальність обраної автором теми дисертації.

Окремим проблемним питанням застосування тимчасового доступу до речей і документів присвятили свої праці такі науковці, як: С.Є. Абламський, С.В. Андрусенко, І.В. Басиста, В.В. Вінчук, В.І. Галаган, Г.І. Глобенко,

І.В. Гловюк, О.М. Гумін, М.П. Климчук, О.І. Коровайко, О.М. Кузів, Б.А. Куспись, В.А. Люліч, М.А. Макаров, П.М. Маланчук, В.В. Назаров, В.К. Нерсесова, М.А. Погорецький, О.А. Подковський, В.О. Романов, В.В. Сокурєнко, М.І. Соф'їн, О.С. Старєнький, О.С. Тарасєнко, Л.Д. Удалова, В.І. Фаринник, В.М. Федченко, В.О. Фінагєєв, С.С. Чернявський, А.В. Чуб, О.Г. Шило, О.О. Юхно, та ін. Водночас, у працях цих та інших вчених не розглянуто або не вирішено остаточно всі проблемні питання тимчасового доступу до речей і документів, на що цілком слушно звертають увагу дисертантка та її науковий керівник, ставлячи перед собою за мету розроблення та обґрунтування положень теоретичного і практичного характеру, пов'язаних з удосконаленням процесуального порядку застосування тимчасового доступу до речей і документів, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування.

Про актуальність теми дисертації Кузубової Тетяни Олексіївни свідчить також і зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Рецензоване дисертаційне дослідження узгоджується з Планом заходів Міністерства внутрішніх справ України, спрямованих на реалізацію норм Кримінального процесуального кодексу України (Наказ МВС від 08.08.2012 № 685), Національною стратегією у сфері прав людини (Указ Президента України від 25.09.2015 № 501/2015), відповідає Пріоритетним напрямам розвитку правової науки на 2016-2020 рр., затвердженим постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016, Пріоритетним напрямам наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 рр. (Наказ МВС від 16.03.2015 № 275), Пріоритетним напрямам забезпечення післядипломної освіти за видами службової діяльності поліцейських (Наказ МВС від 06.06.2018 № 479), Пріоритетним напрямам наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на період 2015-2019 рр., схваленими вченою

радою ХНУВС (протокол від 24.04.2015 № 4), комплексній науково-дослідній темі Харківського національного університету внутрішніх справ «Наукове супроводження реформування системи кримінальної юстиції в Україні» (державна реєстрація 0113U008190). Тему дисертаційного дослідження затверджено рішенням Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ 22 грудня 2015 року (протокол № 13).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертанткою, у своїй більшості є аргументованими та переконливими. При їх обґрунтуванні використано низку національних і зарубіжних наукових літературних джерел із кримінального процесуального права, кримінального права, криміналістики, теорії держави і права, історії, а також національне та зарубіжне законодавство, міжнародні договори та інші нормативно-правові акти, перелік яких складає 228 найменувань.

При цьому слід зазначити, що наукові джерела використані дисертанткою переважно критично і з глибоким аналізом, коректною полемікою та аргументацією власного наукового підходу до тих чи інших положень, висновків чи пропозицій, що свідчить про зрілість дослідниці та її високу загальнонаукову культуру.

Репрезентативним є й емпіричний матеріал дослідження, що складає: результати опитування 213 слідчих Національної поліції, 78 прокурорів, 62 слідчих суддів, 96 адвокатів з Харківської, Ровенської, Полтавської, Сумської, Одеської областей; узагальнені матеріали вивчення 301 кримінального провадження та 1327 ухвал слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів, що розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень; аналітичні матеріали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, а також практичний досвід роботи дисертантки у слідчих підрозділах МВС та Національної поліції України. Репрезентативність цього емпіричного

матеріалу позитивно вплинула на обґрунтованість і достовірність наукових положень, рекомендацій та висновків.

Уміле використання широкого спектру сучасних методів наукового пошуку також позитивно вплинули на ступінь обґрунтованості сформульованих дисертанткою наукових положень, висновків і рекомендацій.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій.

Комплексне опрацювання та системний аналіз наукових джерел і кримінальних процесуальних положень в їх генезисному та порівняльно-правовому аспектах, а також матеріалів практики дало можливість Кузубовій Тетяні Олексіївні сформулювати власні наукові положення, висновки та рекомендації, що відзначаються достовірністю та характеризуються науковою новизною.

До найбільш вагомих наукових положень, що характеризуються новизною або її елементами, слід віднести такі:

уперше:

розроблено нову процесуальну форму такої слідчої (розшукової) дії, як «виїмка», яка в перспективі забезпечить більш ефективне і своєчасне виконання завдань кримінального провадження та відповідатиме міжнародним правовим стандартам щодо захисту прав, свобод і законних інтересів особи, якою запропоновано замінити у чинному КПК України «тимчасовий доступ до речей і документів»;

обґрунтовано, що одночасно із заміною «тимчасового доступу до речей і документів» на «виїмку» у новій процесуальній формі доцільно з метою недопущення звуження прав сторони захисту надати їй право проводити огляд, процесуальний порядок застосування якого закріпити у нових сформульованих ст. ст. 237-1, 237-2 КПК України;

запропоновано контроль за збереженням та переміщенням речей і документів, що вилучені стороною захисту, покласти на слідчого суддю, який надав дозвіл на їх вилучення, що обумовлено необхідністю підвищення

ефективності забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;

аргументовано, що запропонована нова процесуальна форма «виїмки», на відміну від тимчасового доступу до речей і документів, узгоджується з поширеними у кримінальному процесуальному законодавстві країн Європейського союзу та міжнародних договорах найменуваннями і процесуальними порядками такої слідчої дії, що забезпечить своєчасність та ефективність її проведення виконавцем іншої країни в порядку запиту про міжнародну правову допомогу та у подальшому – Європейського слідчого ордеру;

удосконалено:

поняття мети застосування тимчасового доступу до речей і документів, під якою запропоновано розуміти збирання та перевірку доказів, отримання зразків для проведення судової експертизи, а також отримання речей і документів або їх копій, що містять інформацію, потрібну при застосуванні інших процесуальних дій;

класифікацію процесуального порядку застосування тимчасового доступу до речей і документів за етапами та загальними і винятковими (спеціальними) правилами;

процесуальний порядок виконання володільцем речей і документів рішення про вилучення речей і документів;

наукову позицію щодо необхідності фіксації ходу та результатів проведення процесуальних дій будь-якою особою зі сторони захисту в «Акті проведення процесуальної дії стороною захисту», у зв'язку чим КПК України слід доповнити новою статтею 106-1 та новим пунктом 1.1 ч. 1 ст. 103 чинного КПК України;

дістало подальшого розвитку:

наукова періодизація історичного розвитку тимчасового доступу до речей і документів у кримінальному процесі України, яку запропоновано поділити на три основних етапи;

наукові погляди щодо правової природи тимчасового доступу до речей і документів та виїмки з визначенням ознак примусовості та добровільності;

процесуальний порядок збирання доказів стороною захисту шляхом огляду та копіювання речей і документів;

наукова позиція про необхідність диференціювати процесуальну підставу здійснення вилучення речей і документів та процесуальний порядок судового контролю за дотриманням прав, свобод і законних інтересів особи при вилученні речей і документів;

наукові погляди щодо більш чіткого визначення володільця речей і документів у рішенні про їх вилучення, зокрема запропоновано фізичну особу додатково ідентифікувати за датою народження, а юридичну особу – за кодом Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України і юридичною адресою.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та викладені в роботі висновки і пропозиції можуть бути використані у: *законотворчій діяльності* – при удосконаленні чинного кримінального процесуального законодавства України (лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 25.06.2018 № 04-18/12-1146); *науковій діяльності* – для подальшої розробки та вирішення проблем процесуального порядку застосування тимчасового доступу до речей і документів, огляду, копіювання, або виїмки; *практичній діяльності* – при підвищенні кваліфікації слідчих, проведенні занять в системі службової підготовки, розробці методичних рекомендацій з питань застосування тимчасового доступу до речей і документів або в майбутньому – виїмки (акт впровадження в практичну діяльність Слідчого управління Головного управління Національної поліції в Харківській області від 14.03.2018), а також при розгляді апеляційних скарг на ухвали слідчого судді про надання дозволу на проведення тимчасового доступу до речей і документів, підготовці інформаційних листів про результати узагальнення судової практики (акт впровадження в діяльність Апеляційного суду Харківської області від

14.05.2018); *освітній діяльності* – для підготовки підручників, навчальних посібників, навчальних програм, лекцій, методичних матеріалів, а також під час проведення занять з дисциплін «Кримінальний процес», «Доказування на досудовому розслідуванні», «Теоретичні проблеми кримінального судочинства» (акти впровадження Харківського національного університету внутрішніх справ від 02.04.2018, Одеського державного університету внутрішніх справ МВС України від 07.05.2018, Львівського державного університету внутрішніх справ від 17.05.2018).

Достатньою є **апробація результатів дослідження**. Основні положення та висновки дослідження, сформульовані в дисертації, відображено в шести статтях, серед яких п'ять опубліковано у наукових фахових виданнях України, одна – у міжнародному науковому виданні, та у дев'яти тезах виступів на науково-практичних конференціях.

Оцінка змісту дисертації та автореферату.

Науково обґрунтованою є архітектоніка дисертаційної роботи, яка дозволила автору, в основному, повно та всебічно розкрити предмет дослідження. Структура дисертації логічно витікає з поставлених завдань, об'єкта та предмета дослідження й охоплює як теоретичний, так і практичний аспект досліджуваної проблематики.

Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (228 найменувань на 26 сторінках) та десяти додатків на 63 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 283 сторінки, із них основний текст – 194 сторінок.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, ступінь наукової розробки проблеми, вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету і задачі дослідження, його об'єкт і предмет, використані методи, висвітлено наукову новизну одержаних результатів, їх значення у законотворчій, правозастосовній діяльності та освітньому процесі, наведено дані про апробацію і публікації результатів дослідження, структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ «Теоретичні та правові основи інституту тимчасового доступу до речей і документів» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Генезис тимчасового доступу до речей і документів» проведено дослідження еволюції цього правового інституту через призму виїмки, яку він замінив у КПК України 2012 р., та обґрунтовано виділено три основні етапи становлення, розвитку і вдосконалення тимчасового доступу до речей і документів: 1) з 1832 р. до прийняття КПК УСРР 1922 р. – формування виїмки; 2) протягом дії КПК УСРР 1922, 1927 рр. та КПК України 1960 р. – удосконалення виїмки; 3) з прийняття КПК України 2012 р. і дотепер – введення та вдосконалення тимчасового доступу до речей і документів.

У підрозділі 1.2 «Процесуальна форма тимчасового доступу до речей і документів» на підставі системного аналізу положень КПК України встановлено, що метою застосування тимчасового доступу до речей і документів є збирання та перевірка доказів, а також отримання зразків для проведення судової експертизи, а також отримання речей і документів або їх копій, що містять інформацію, потрібну при застосуванні інших процесуальних дій.

Визначено чотири етапи застосування тимчасового доступу до речей і документів: підготовчий, судового контролю, виконавчий, апеляційний, відповідно до яких викладено загальні правила процесуальної форми цього правового інституту.

Узагальнено і систематизовано виняткові (спеціальні) правила процесуальної форми тимчасового доступу до речей і документів.

Обґрунтовано, що у процесуальній формі тимчасового доступу до речей і документів спостерігається процесуальний дисбаланс між засадами недоторканості права власності, недоторканості житла чи іншого володіння особи, невтручання у приватне життя, таємниці спілкування і вимогою щодо швидкого та повного проведення досудового розслідування.

У підрозділі 1.3 «Співвідношення тимчасового доступу до речей і документів з іншими процесуальними діями» виокремлено відмінності між

тимчасовим доступом до речей і документів і схожими з ним процесуальними діями, та зроблено обґрунтований висновок, що в КПК України не передбачено такої дії, яка б одночасно забезпечувала як своєчасне отримання сторонами кримінального провадження допустимих доказів і зразків для експертизи без їх примусового пошуку, так і найменший ступінь тимчасового обмеження прав, свобод і законних інтересів особи.

Другий розділ «Тимчасовий доступ до речей і документів у законодавстві зарубіжних країн та міжнародних договорах» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Тимчасовий доступ до речей і документів у кримінальному процесуальному законодавстві пострадянських країн» проведено системний аналіз положень КПК Азербайджану, Білорусії, Вірменії, Грузії, Казахстану, Киргизстану, Молдови, Росії, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану. Встановлено, що в цих країнах тимчасовий доступ до речей і документів не передбачено, натомість закріплено таку слідчу дію, як виїмка. Виокремлено положення цих КПК, що можуть бути застосовані при удосконаленні КПК України з досліджуваного питання.

У підрозділі 2.2 «Правова регламентація тимчасового доступу до речей і документів у законодавстві країн Європейського Союзу та Швейцарської Конфедерації» проаналізовано кримінальне процесуальне законодавство країн Європейського Союзу, а саме Латвії, Литви, Естонії, ФРН, Франції, Греції, а також Швейцарії. Встановлено відсутність у ньому тимчасового доступу до речей і документів, в зв'язку з чим виокремлено ті правила виїмки, що регламентовані у законодавстві європейських країн, які доцільно врахувати при удосконаленні КПК України.

У підрозділі 2.3 «Відповідність процесуальної форми тимчасового доступу до речей і документів до міжнародних правових стандартів і договорів» проведено дослідження як міжнародних договорів спрямованих на захист прав і свобод людини, так і тих що регламентують процедурні порядки надання міжнародної правової допомоги у зв'язку з розслідуванням

кримінального правопорушення.

Обґрунтовано, що процесуальна форма тимчасового доступу до речей і документів частково не відповідає міжнародним правовим стандартам у сфері захисту прав і свобод людини.

Аргументовано, що процесуальна форма тимчасового доступу до речей і документів частково не узгоджується: а) з нормами міжнародних договорів, що спрямовані на протидію міжнаціональної злочинності; б) з кримінальним процесуальним законодавством зарубіжних країн, що може суттєво вплинути на виконання запитів про міжнародну правову допомогу та, в подальшому, Європейського Слідчого Ордеру.

Встановлено, що шляхом застосування тимчасового доступу до речей і документів не можливо отримати в зарубіжній країні допустимі у кримінальному провадженні України докази.

Третій розділ «Теоретичні та прикладні проблемні питання застосування тимчасового доступу до речей і документів та шляхи їх вирішення» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Проблемні питання регламентації та застосування тимчасового доступу до речей і документів» обґрунтовано, що основною проблемою є розтягнутість у часі та заформалізованість процесуального порядку його застосування, що загалом призводить до неефективності досудового розслідування, а іноді й до неможливості виконати завдання кримінального провадження.

Наведено низку інших проблемних питань тимчасового доступу до речей і документів, та надано обґрунтовані пропозиції щодо їх вирішення.

У підрозділі 3.2 «Процесуальні проблеми застосування тимчасового доступу до речей і документів стороною захисту» виокремлено основні проблемні питання застосування цього правового інституту стороною захисту, та вказано на незавершеність його процесуальної форми.

Обґрунтована пропозиція щодо доцільності закріплення в КПК України вимоги про складання стороною захисту «Акту проведення тимчасового

доступу до речей і документів стороною захисту». Аргументовано, що обов'язок забезпечення збереження речей і документів вилучених особою зі сторони захисту доцільно покласти на слідчого суддю, який надав дозвіл на проведення тимчасового доступу до речей і документів.

У підрозділі 3.3 «Напрями вирішення проблемних питань тимчасового доступу до речей і документів» обґрунтована багатовекторність проблематики цього правового інституту та доцільність замінити його в чинному КПК України на «виїмку» у новій процесуальній формі.

Викладено новий процесуальний порядок застосування виїмки стороною обвинувачення та стороною захисту, що сформульовано у нових ст.ст. 233-1 – 233-11 КПК України. Виділено особливості застосування виїмки кожною стороною кримінального провадження, та нові загальні правила її застосування.

Запропоновано закріпити в нових ст. ст. 233-12, 233-13 КПК України чітких порядків проведення процесуальних дій, які забезпечать реалізацію: 1) права сторін кримінального провадження вимагати та отримувати інформацію, речі, документи, копії документів у юридичної або фізичної особи за їх згодою; 2) права будь-якої особи за її власною ініціативою надавати речі, документи, інформацію сторонам кримінального провадження.

Дисертація написана грамотною юридичною науковою мовою. Робота оформлена у відповідності до вимог, що ставляться до такого виду праць. Зміст автореферату повністю відповідає змісту дисертаційного дослідження. Комплексні дослідження кримінальних процесуальних питань відповідають науковій спеціальності, за якою здійснено дослідження.

Зауваження до дисертаційного дослідження. У цілому, відзначаючи логічність і послідовність побудови дослідження, його наукову новизну, обґрунтованість і аргументованість отриманих результатів, належний науковий рівень дисертаційного дослідження, потрібно звернути увагу на наявність певних положень, що викликають зауваження, або потребують додаткової аргументації, зокрема:

1) на стор. 35, 38, 42 дисертації автор визначає, що четвертим етапом процесуального порядку застосування тимчасового доступу до речей і документів, є апеляційний, який включає подання та розгляд скарги на ухвалу слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів. У той же час, на стор. 42 дисертації вказано, що цей етап виникає лише в одному випадку, тобто оскарженню підлягає лише ухвала слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів, якою дозволено вилучення речей і документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або тих, за відсутності яких фізична особа - підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність. Отже, на наше переконання, не слід було виокремлювати це правило в етап, а віднести його лише до виняткових (спеціальних) правил застосування тимчасового доступу до речей і документів;

2) на стор. 108 дисертації автор, характеризуючи стан відновлення прав потерпілого на майно, яке перейшло у володіння інших осіб у результаті вчинення кримінального правопорушення, наголошує, що завдяки багатоступеневості та довготривалості процедури тимчасового доступу до речей і документів право потерпілого на повернення йому майна знаходиться під постійною загрозою. В обґрунтування автор наводить приклади з кримінальних проваджень, які описує у додатку «Є» до дисертації. Ми вважаємо, що необхідно було б ці приклади з кримінальних проваджень викласти в основному тексті дисертації, що більш підсилює б сприйняття недоліків процесуальної форми тимчасового доступу до речей і документів.

3) на стор. 155, 166-167 дисертації автор обґрунтовано пропонує обов'язок забезпечення збереження речей і документів, вилучених особою зі сторони захисту, покласти на слідчого суддю, який надав дозвіл на проведення тимчасового доступу до речей і документів, виїмки стороною захисту. На наш погляд, доцільно було б розробити «Порядок зберігання у суді речей і документів, що вилучені стороною захисту на підставі ухвали слідчого судді» та запропонувати відповідальну особу зі складу суду, що буде відповідальною

за їх фактичне зберігання та переміщення.

4) на стор. 183-184 дисертації викладені положення нових статей 233-12 «Надання речей і документів за ініціативою володільця» та 233-13 «Надання речей і документів за згодою», які загалом ми підтримуємо. Поряд з тим, у частинах других обох вказаних статей, запропонованих для законодавчого закріплення, надаються однакові визначення терміну «речі і документи». Ми вважаємо, що не слід було їх повторювати в обох статтях, а більш структурно-логічно було б навести це визначення у примітці до ст. 233-12, з позначкою, що воно відноситься й до ст. 233-13.

5) на стор. 185-186 дисертації автором обґрунтовується доцільність надання права стороні захисту застосовувати таку слідчу (розшукову) дію, як огляд, у разі заміни у КПК України «тимчасового доступу до речей і документів» на «виїмку» у новій процесуальній формі. При цьому, положення нових статей 237-1 «Огляд речей і документів стороною захисту» та 237-2 «Виконання ухвали про огляд стороною захисту» викладаються автором лише у додатку «А» - «Пропозиції щодо внесення змін і доповнень до КПК України». Обґрунтування та положення запропонованих ст.ст. 237-1, 237-2 заслуговують на підтримку. Однак, поряд з тим, автору необхідно було у тексті основного змісту дисертації навести хоча б основні правила запропонованого процесуального порядку застосування стороною захисту огляду, що відрізняють його від процесуального порядку застосування огляду стороною обвинувачення та тимчасового доступу до речей і документів. Тому, було б доцільним обґрунтувати це при захисті.

У той же час, зазначені офіційним опонентом зауваження носять, головним чином, дискусійний характер, відображають власну наукову позицію, яка може не співпадати ані з позицією здобувача та його наукового керівника, ані з позицією членів спецради, й можуть слугувати підставою для наукової полеміки під час прилюдного захисту дисертації. При цьому, зазначені офіційним опонентом зауваження не впливають на загальну високу і позитивну оцінку дисертації.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК:

Дисертація Кузубової Тетяни Олексіївни на тему «Правові засади інституту тимчасового доступу до речей і документів у кримінальному провадженні», подана на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», що затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами та доповненнями), а її автор **Кузубова Тетяна Олексіївна** заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Офіційний опонент –

заступник начальника відділу професійної підготовки управління професійної освіти та науки Департаменту персоналу, організації освітньої та наукової діяльності МВС
кандидат юридичних наук

О. С. Тарасенко